

Чернівецький державний університет
ім. Ю. Федьковича

На правах рукопису

ЖЕРНОКЛЕЄВ
Олег Станіславович

**Український соціал-демократичний рух
в Галичині в кінці ХІХ — на початку ХХ ст.
(1899 — 1918 рр.)**

Спеціальність 07.00.02 — історія України

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук

Чернівці — 1995

Науковий керівник — *доктор історичних наук,
професор О. Ю. Карпенко*

Офіційні опоненти — *доктор історичних наук,
професор В. М. Холевчук
кандидат історичних наук,
доцент І. Я. Любінець*

Провідна організація — *Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України
(м. Львів)*

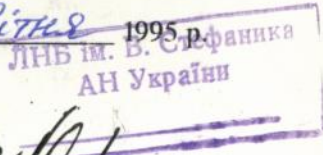
Захист відбудеться "26" травня 1995 р. о 12 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.07.01.02 в
Чернівецькому державному університеті ім. Ю. Федьковича
(274000, м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2 (14 корпус).

З дисертацією можна ознайомитись в Науковій бібліотеці Чернівецького державного університету (274000, м. Чернівці, вул. Л. Українки, 23)

Автореферат розіслано "25" квітня 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради

І. В. ЖАЛОБА

48 - 34.660

Актуальність теми. Важливою умовою утвердження і зміцнення молодого української держави на сучасному етапі є, безперечно, становлення її нової політичної системи, яка була б орієнтована на кращі взірці світової демократії і водночас відповідала б історичним, правно-державним і культурним традиціям українського народу.

Незмінним атрибутом демократичного суспільства залишається багатопартійність. Проте відродження нормального партійно-політичного і громадського життя в Україні після довготривалої перерви, зумовленої пануванням тоталітарної системи, неможливе без глибокого і всебічного вивчення, узагальнення і переосмислення політичного досвіду українського народу, нагромадженого ним у попередні періоди історії, та без практичного використання цього досвіду сучасними політичними партіями і рухами.

Під цим кутом зору значний інтерес становить дослідження проблем історії суспільно-політичного життя українців в Галичині кінця XIX — початку XX ст., і зокрема участі їх партій і організацій в політичному процесі Австро-Угорщини як конституційної монархії з порівняно високим рівнем забезпечення політичних прав і свобод громадян. В даній роботі увага сфокусована на історії одного з провідних напрямів світової політичної думки — соціал-демократичного руху і зокрема його галицько-української вітки, яка з 1899 р. організаційно оформилась в Українській соціал-демократичній партії Галичини й Буковини (УСДП), що діяла в краї до 1939р. і залишила помітний слід в історії західноукраїнських земель. Враховуючи спроби відродження соціал-демократичних партій в Україні на сучасному етапі, а з іншого боку наукову нерозробленість даної теми, така постановка проблеми для дослідження є, на наш погляд, актуальною. Вищезгадана територіальна локалізація дослідження забезпечує й певний внесок у вивчення регіональної специфіки політичної історії України, врахування якої в сучасних умовах є просто необхідним. Все це в цілому й обумовило вибір теми для дисертаційної роботи.

Предметом дослідження в ній стала ідейно-політична, культурно-просвітня і організаційна діяльність української соціал-демократії Галичини під владою Австро-Угорщини.

Об'єктом дослідження є насамперед УСДП Галичини й Буковини.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють 1899 — 1918 рр., тобто період від утворення УСДП як автономної національної секції Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА) у вересні 1899 р. до розпаду Австро-Угорської імперії, припинення існування федеративної СДРПА та початку Листопадової 1918 р. національно-демократичної революції на західноукраїнських землях і окупації їх Польською державою.

Ступінь наукової розробки теми. Питання історії соціал-демократичного руху в Галичині і раніше привертало увагу дослідників. Перші спроби узагальнення історії цього руху робилися вже його діячами¹. Однак партійні позиції авторів не дозволяли їм об'єктивно висвітлити підняті питання, помітно позначилися на їх роботах. Вони мають значною мірою публіцистичний характер, але містять цікавий фактичний матеріал. Найціннішою серед таких праць є, безумовно, робота В. Левинського², яка дає певне уявлення про виникнення і розвиток українського соціал-демократичного руху в Галичині (до 1914 р.).

Певний внесок в розробку проблеми був зроблений і авторами 20 — 30-х років, які теж трактували події, виходячи з власних ідейних переконань і партійно-політичних симпатій.

¹ Бачинський Ю. Взаїмні відносини соціал-демократичних партій, української і польської, в Східній Галичині. — Львів, 1910; його ж. Гльосси. — Львів, 1904; Ганкевич Л. З минулого нашої партії (Матеріали до історії УСДП) // Календар "Вперед": 1920. — Львів, 1920. — С.17-34; Ганкевич М. З перед двадцяти літ (Початок української соціал-демократії в Галичині) // Там же. — С.71-82. Петлюра С. Українська соціал-демократична партія в Австрії. — К., 1907; Prawdzic J.L. (Breiter E.) Krótki rys ruchu socjalistycznego we Lwowie w ostatnim 25-leciu. — Lwów, 1895; Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne w Galicji 1846 — 1906. — T. 2. — Kraków, 1907; Żegota (Daszyński I.) Krótka hystorja rozwoju partji socjalistycznej w Galicji (od 1 Maja 1890 do 1 Maja 1894). — Lwów, 1894 та ін.

² Левинський В. Нарис розвитку українського робітничого руху в Галичині. — К., 1914.

Так, К. Левицький¹ торкався аспекту взаємодії УСДП з іншими партіями в національно-визвольній боротьбі галицько-української суспільності. М. Стахів² зробив спробу, хоч і дещо популярну, визначити місце УСДП в розвитку соціалістичного руху на західноукраїнських землях, вказати на хиби її ідеології і тактики. П. Феденко³ звернув увагу на псевдоінтернаціоналістську, колонізаторську політику польської соціал-демократії, яка відбивалась на становищі УСДП. Д. Дорошенко⁴ зупинявся на взаєминах УСДП з Спілкою визволення України.

Питанням формування в Галичині масової бази соціал-демократії — робітничого класу — та його становища, поширення тут соціалістичної ідеології, генезису робітничого і соціал-демократичного руху приділили увагу в своїх працях радянські історики Є. А. Яцкевич, В. К. Макаєв та ін.⁵ Проте діяльність УСДП не стала предметом їх дослідження.

Одним з перших помітний внесок у вивчення проблем історії робітничого руху в Галичині зробив М. М. Кравець⁶, зокрема у розкритті участі соціал-демократів у керівництві

¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848 — 1914: На підставі споминів. — Львів, 1926; його ж. Історія визвольних змагань галицьких українців з часу світової війни 1914 — 1918. — Львів, 1928. — Т. 1 — 3.

² Стахів М. Проти хвиль. Історичний розвиток українського соціалістичного руху на західних українських землях. — Львів, 1934.

³ Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. — Подебради, 1934.

⁴ Дорошенко Д. З історії української політичної думки за часів світової війни. — Прага, 1936.

⁵ Макаєв В. К. Робітничий клас Галичини в останній третині ХІХ ст. — Львів, 1968; Яцкевич Є. А. Становище робітничого класу Галичини в період капіталізму (1848 — 1900). — К., 1958; Трусевич С. М. Суспільно-політичний рух у Східній Галичині в 50 — 70-х роках ХІХ ст. — К., 1978 та ін.

⁶ Кравець М. М. Початок робітничого руху в Східній Галичині // З історії західноукраїнських земель. — Вип. 3. — К., 1958. — С. 23 — 59; його ж. Робітничий рух в Східній Галичині наприкінці ХІХ ст. (1892 — 1900 роки) // Там же. — Вип. 4. — К., 1960. — С. 40 — 65; його ж. Масові робітничі виступи в Східній Галичині на початку ХХ ст. (1901 — 1914 роки) // Там же. — Вип. 5. — К., 1960. — С. 113 — 135.

страйками, в організації масової боротьби робітників за виборчу реформу тощо, хоч в умовах тотальної заідеологізованості радянської історичної науки автор не зміг об'єктивно оцінити роль соціал-демократії в розвитку робітничого руху.

В тій чи іншій мірі окремих аспектів теми побіжно торкалися І. І. Компанієць, І. Довгаль, А. Д. Ярошенко та ін. дослідники революційного руху на західноукраїнських землях цієї епохи¹. Їх роботи містять загальну характеристику ідеології і практики галицької соціал-демократії та окремі фактичні дані з її історії. Однак, в цілому затиснута в лещатах ідеологічного догматизму радянська історіографія не змогла послідовно науково і неупереджено підійти до вивчення і висвітлення даної проблематики. На основі тенденційного підбору фактів УСДП в роботах радянських істориків трактувалась в якості "дрібнобуржуазної", опортуністичної партії, керованої "буржуазно-націоналістичною" інтелігенцією, яка нібито проводила "зрадницьку" політику щодо інтересів робітничого класу і трудового селянства, свідомо спрямовану на послаблення, гальмування розвитку революційного руху в краї. При цьому явно недооцінювалась, або й просто замовчувалась конструктивна роль соціал-демократії в організації масової боротьби за демократизацію суспільства, національне визволення, а робітничий і селянський рух фактично зображувався безособово, як стихійний рух мас, що розвивався не завдяки активній агітаційній і організаційній діяльності соціал-демократичних та інших партій, а всупереч їй, що, без сумніву, не відповідає історичній дійсності.

В період "відлиги" 60-х років окремі автори намагалися відійти від загальноприйнятого шаблону у висвітленні історії

¹ Довгаль І. Вплив російської революції 1905 року на розвиток революційного руху в Галичині. — К., 1952; Компанієць І. І. Становище і боротьба трудящих мас Галичини, Буковини та Закарпаття на початку ХХ ст. (1900 — 1919 рр.). — К., 1960; Осечинський В. К. До питання про роль соціал-демократії Галичини в революційному русі доби імперіалізму // Вісн. Львів. ун-ту. Серія іст. — 1967. — Вип. 4. — С. 32 — 43; Ярошенко А. Д. В. І. Ленін і революційний рух на західноукраїнських землях. — Львів, 1969 та ін.

УСДП. Так, М. М. Воляннюк¹ звернув увагу на значну допомогу її діячів в розвитку російського революційного руху і зокрема їх роль в транспортуванні нелегальної літератури в Росію. С. М. Злупко², аналізуючи соціально-економічні концепції галицько-української соціал-демократії, вірно вказав на роль догматичного тлумачення марксизму і некритичного ідейного наслідування К. Каутського та інших лідерів австрійської і німецької соціал-демократії у формуванні ідеології УСДП, віднісши її до центристської течії в європейському соціал-демократизмі, слушно критикував крайнощі класового підходу до аграрно-селянської проблеми. Він же разом з деякими іншими радянськими дослідниками одним з перших зробив спробу зваженіше підійти до загальної характеристики діяльності УСДП, позитивно оцінюючи окремі її сторони, наприклад, роль в поширенні марксизму, піднесенні політичної свідомості пролетаріату і т. п.³ Однак спроби навіть часткової реабілітації української соціал-демократії були гостро засуджені і відкинені на початку 70-х років⁴.

Відносна слабкість політичного впливу УСДП в галицькому суспільстві австрійського періоду його історії зумовили те, що в роботах українських істориків діаспори

¹ Воляннюк М. М. Зв'язки російської соціал-демократії з прогресивними діячами Галичини (1894 — 1904 рр.) // Укр. іст. журн. — 1963. — № 3. — С. 38 — 48.

² Злупко С. М. Ідейна боротьба навколо аграрно-селянського питання в Галичині (кінець XIX — початок XX ст.). — Львів, 1960; його ж. Економічна думка на Україні: Нариси історії економічної думки на західноукраїнських землях у другій половині XIX ст. — Львів, 1969.

³ Там же; Злупко С. М. До 90-річчя від дня народження В. П. Левинського // Укр. іст. журн. — 1970. — № 7. — С. 116 — 118; Плаксюк К. Г. В. П. Левинський — пропагандист історичного матеріалізму на Західній Україні // 3 історії філософії і соціології на Україні. Республіканський міжвідомчий збірник. — К., 1968. — С. 107 — 112 та ін.

⁴ Юрченко О. Т. Всупереч фактам (Про ідейно-політичне обличчя В. П. Левинського) // Укр. іст. журн. — 1972. — № 5. — С. 45 — 57; Олексюк М. Левинський без маски. // Жовтень. — 1972. — № 4. — С. 109 — 112 та ін.

проблеми історичного минулого цієї партії, хоч і піднімались¹, але зайняли явно другорядне місце, випали із сфери спеціального дослідження.

Лише останнім часом історіографія поступово почала заповнювати "білі плями" в історії галицько-української соціал-демократії, відновлювати щодо неї історичну правду. Так, Я. Грицак² показав роль соціал-демократичного крила Русько-української радикальної партії в модернізації української політичної думки кінця ХІХ — початку ХХ ст., формуванні нової партійно-політичної структури українського табору в Галичині. Політику соціал-демократії, спрямовану на воз'єднання всіх українських земель в єдиній незалежній державі у 1918 р. висвітлював О. Ю. Карпенко³.

Певну увагу піднятій нами проблемі приділяли й зарубіжні дослідники. Однією з перших коротких екскурс в історію УСДП зробила А. Белціковська⁴. Однак автор не показує ідейну еволюцію партії в досліджуваній нами період, припускається неточностей. Тоді ж вийшла й фундаментальна праця з історії СДРПА Л. Брюгеля⁵, яка, однак, за характером висвітлення проблеми наближається до збірника документів, а українській соціал-демократії в ній приділено незначну увагу.

У післявоєнні роки, з розширенням ареалу соціалістичної ідеології і системи в світі інтерес до проблем історії соціал-демократії помітно зріс.

Організація СДРПА, кристалізація її ідеології,

¹ Nationbuilding and the Politics of Nationalism: Essays on Austrian Galicia. — Cambridge, 1989; Rudnytsky I. L. Essays in Modern Ukrainian History. — Edmonton, 1987; Yaremko M. Galicia. From Separation to Unity. — Toronto — New York — Paris, 1967 та ін.

² Грицак Я. "Молоді радикали" в суспільно-політичному житті Галичини // Записки Наук. тов. ім. Т. Шевченка. — 1991. — Т. ССХХІІ. — С. 71 — 110.

³ Карпенко О. Ю. Листопадова 1918 р. національно-демократична революція на західноукраїнських землях // Укр. іст. журн. — 1993. -№ 1. — С. 16 — 29.

⁴ Bęcikowska A. Stronnictwa i Związki polityczne w Polsce. — Warszawa, 1925.

⁵ Brügel L. Geschichte der österreichischen Sozialdemokratie. — Bd. 4. — Wien, 1923; Bd. 5. — Wien, 1925.

міжнаціональні суперечності в партії стали предметом дослідження австрійських, чеських, угорських істориків¹. Однак питання історії УСДП порушувались ними лише в контексті взаємин між секціями СДРПА.

Ряд дослідників вивчали окремі аспекти процесу зародження соціал-демократичного руху в Галичині, ролі в ньому українських діячів, їх взаємин з польськими соціалістами тощо². Але хронологічно ці роботи обмежені 90-ми роками ХІХ ст. Лише окремі факти з діяльності української соціал-демократії подальшого періоду зустрічаємо в роботах Й. Бушка та деяких інших польських істориків³.

Серед сучасних зарубіжних дослідників слід особливо виділити праці польської дослідниці В. Найдус⁴. Вони містять багатий фактичний матеріал з історії розвитку українського соціал-демократичного руху в Галичині кінця ХІХ — початку ХХ ст., почерпнутий, щоправда, головним чином з партійної преси, брошур та іншої друкованої продукції УСДП. В той же час, історія УСДП розглядається й трактується через призму

¹ Arbeiterbewegung in Österreich und Ungarn bis 1914. — Wien, 1986; Konrad H. Nationalismus und Internationalismus: Die Österreichische Arbeiterbewegung vor dem Ersten Weltkrieg. — Wien, 1976; Löw R. Der Zerfall der "Kleinen Internationale": Nationalitätenkonflikte in der Arbeiterbewegung des alten Österreich (1889 — 1914). — Wien, 1984; Mommsen H. Die Sozialdemokratie und die Nationalitätenfrage im habsburgischen Vielvölkerstaat. — Wien, 1963 та ін.

² Himka J.-P. Socialism in Galicia. The Emergence of Polish Social Democracy and Ukrainian Radicalism (1860 — 1890). — Cambridge, 1983; Hornowa E. Українські об'єднання і їх вплив на польську ліву партію в Галичії 1876 — 1895. — Wrocław, 1968 та ін.

³ Buszko J., Dobrowolski H. Udział Galicji w rewolucji 1905 — 1907. — Kraków, 1959; Buszko J. Sejmowa reforma wyborcza w Galicji 1905 — 1914. — Warszawa, 1956; Piasecki H. Sekcja żydowska PPSD i Żydowska Partja Socjalno-Demokratyczna. 1892 — 1919/1920. — Wrocław, 1983.

⁴ Najdus W. Ignacy Daszyński 1866 — 1936. — Warszawa, 1988; ejusd. Polska partja socjalno-demokratyczna Galicji i Śląska, 1890 — 1919. — Warszawa, 1983; ejusd. Kwestja Narodowa w ujęciu Polskiej partii socjalno-demokratycznej Galicji i Śląska. — Warszawa, 1979 та ін.

польської соціал-демократії і в зв'язку з її розвитком.

Таким чином, цілий ряд дослідників торкався окремих аспектів теми. Разом з тим, вона й дотепер не стала предметом спеціального дослідження в вітчизняній історичній науці.

Мета даного дослідження полягає в тому, щоб на базі нових джерел докладно дослідити і висвітлити історію українського соціал-демократичного руху в Галичині, показати його як цілісне і водночас складне і суперечливе історичне явище, в нерозривному взаємозв'язку всіх основних його аспектів і на загальному фоні суспільно-політичних процесів в краї в складі Австро-Угорської імперії.

Досягнення поставленої мети пов'язано з вирішенням таких завдань:

- дослідити історичні передумови зародження в краї соціал-демократичного руху, віднайти його ідейні і соціальні корені, проаналізувати соціальну базу цього руху;
- розкрити сутність ідеології галицько-української соціал-демократії та джерела її формування;
- дослідити процес ідейно-політичного і організаційного становлення УСДП, показати його труднощі і протиріччя;
- виявити місце УСДП в суспільно-політичному житті краю, визначити її роль в розвитку української політичної думки та у формуванні ідеології новітнього українського національного руху;
- дослідити роль УСДП у формуванні національно-державницької ідеології, утворенні Західно-Української Народної Республіки та її возз'єднанні з УНР;
- показати зв'язки УСДП з іншими політичними партіями, їх співпрацю і боротьбу;
- проаналізувати ідейно-політичну, культ-просвітню і організаційну діяльність української соціал-демократії.

Джерельну базу дослідження склали насамперед неопубліковані документи Центрального державного історичного архіву України у Львові, державних архівів Львівської, Івано-Франківської і Чернівецької областей, відділу рукописів Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України, а також Австрійського державного архіву та архіву СДРПА. Це перш за все документи керівних органів СДРПА, матеріали особистих фондів діячів УСДП Ю.

Бачинського, В. Левинського, В. Старосольського, фондів НГШ у Львові, в яких зберігаються документи самої партії, її місцевих, культ-освітніх організацій, а також кореспонденція лідерів партії, яка містить відомості про їх політичну і організаційну діяльність, позицію з питань внутріпартійної боротьби тощо. Листування діячів УСДП з лідерами УСДРП та УСД — “Спілки” Л. Юркевичем (Рибалкою), М. Меленевським (Баском) та ін. є цінним джерелом для вивчення зв'язків між українськими соціал-демократами Галичини і Наддніпрянщини.

Другу групу джерел становлять офіційні документи владних структур, в тому числі циркуляри і розпорядження міністерства внутрішніх справ у Відні і галицького намісництва про нагляд за соціал-демократичним і революційним рухом, матеріали щодо конфіскацій друкованих видань, звіти і донесення поліції про з'їзди і конференції партії, організовані соціал-демократами демонстрації, віча, збори та їх ухвали. Ці джерела характеризують відносини між партією і державною владою, позицію УСДП з найактуальніших питань суспільно-політичного життя краю.

Окрему групу джерел складає видавнича продукція соціал-демократії, агітаційно-пропагандистська література, брошури, календарі, роботи лідерів СДРПА В. Адлера, О. Бауера, І. Дашинського, діячів УСДП С. Вітика, М. Ганкевича та ін. Оскільки партія діяла виключно легально, важливим джерелом, що віддзеркалює її ідейно-політичне обличчя, є партійна преса (газети “Воля”, “Земля і воля”, “Вперед”, “Праця”, журнал “Наш голос”, а також “Narzęd”, “Głos”, “Arbeiter-Zeitung”, “Der Kampf” та ін.).

Значний інтерес становлять статистичні матеріали щодо соціального і національного складу населення краю, розвитку робітничого і селянського руху, публікації протоколів засідань австрійського парламенту, крайового сейму, загальнопартійних з'їздів СДРПА, що містять і виступи діячів УСДП, а також матеріали тогочасної періодики інших політичних напрямків (“Діло”, “Тромадський голос”, “Літературно-науковий вісник”, “Вісник СВУ” та ін.), що відбивають ідейну боротьбу та міжпартійні стосунки в українському політичному таборі.

На основі критичного аналізу, співставлення і синтезу

названих джерел і здійснене дане дослідження.

В процесі роботи над темою автор прагнув підходити до розв'язання дослідницьких завдань конкретно-історично, керуватися *принципами* об'єктивності й історизму, використовував *методи* ретроспекції, порівняльного аналізу, узагальнення і синтезу однотипних фактичних даних та проблемно-хронологічний спосіб викладу матеріалу.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що вона є першим комплексним дослідженням проблеми історії українського соціал-демократичного руху в Галичині в загальному контексті суспільно-політичного життя краю і держави в 1899—1918 рр. Введені в науковий обіг нові архівні документи, а також матеріали тогочасної преси дають змогу по-новому, об'єктивніше підійти до оцінки та висвітлення ряду аспектів політичної історії України, що спотворювалися або замовчувалися в радянській історіографії.

Основні положення дисертації, що виносяться на захист:

1. Зародження соціал-демократичного руху в Галичині було зумовлене об'єктивними процесами: виникненням тут робітничого класу і поширенням соціал-демократичної ідеології передусім з країн Західної Європи.

2. Ідейний вплив і організаційний зв'язок з СДРПА, як і особливості політичної системи Австро-Угорщини, сприяли утвердженню УСДП на позиціях реформізму і парламентаризму з відповідною орієнтацією на легальні форми політичної роботи.

3. Своєрідне застосування марксизму до українських проблем призвело не тільки до поєднання ідеї соціальної справедливості з постулатом воз'єднання і політичної незалежності України, але й до примату останнього.

4. Марксистський догматизм перешкоджав стабільній співпраці УСДП з іншими українськими партіями в боротьбі за спільні національні і політичні постулати, зміцненню і розвитку партії, посиленню її впливу на маси.

5. Незважаючи на організаційну слабкість, галицько-українська соціал-демократія відіграла важливу роль в розвитку української політичної думки, формуванні ідеології національного руху, — роль, несумірну з її реальним, порівняно слабким політичним впливом і непропорційну ніяким кількісним

характеристикам її діяльності.

Практична значущість дослідження впливає з можливості використання історичного досвіду партійно-політичного життя в краї, і зокрема соціал-демократії в сучасному політичному процесі, в діяльності політичних партій і громадських організацій, органів державної влади на сучасному етапі. Накопичений в ході дослідження фактичний матеріал може бути використаний у вищих і середніх навчальних закладах при викладанні відповідних тем, спецкурсів з історії України, історії громадських рухів і політичних партій тощо. Результати дослідження можуть також стати основою для подальших глибших, узагальнюючих наукових розробок з питань історії суспільно-політичного руху на західноукраїнських землях кінця XIX — початку XX ст.

Основні положення і висновки дисертації обговорені на засіданнях кафедри історії України та звітно-наукових конференціях кафедр Прикарпатського університету ім. В. Стефаника. *Апробація результатів дослідження* здійснена також на міжнародній і трьох всеукраїнських наукових конференціях, матеріали яких опубліковані.

Структура дисертації, її зміст і послідовність викладу матеріалу зумовлені логікою самої проблеми, а також метою і завданнями дослідження. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

У *вступі* обґрунтовано актуальність, наукову новизну і практичне значення теми, проаналізовано стан її наукової розробки, дана характеристика джерельної бази дослідження, визначені його мета і завдання.

У *першому розділі* "Витоки українського соціал-демократичного руху в Галичині" досліджуються історичні передумови виникнення в краї соціал-демократичного руху. Зокрема, звертається увага на те, що протягом другої половини XIX ст. тут сформувалась класична соціальна база цього руху — робітничий клас, який з врахуванням всіх категорій робітників сягав близько півмільйона чол. і в силу історичних обставин формувался як багатонаціональний, причому більше половини найманих робітників промисловості, сільського господарства, транспорту і торгівлі Галичини і Буковини складали українці. Однак серед промислового населення

галицьких міст переважали поляки та євреї.

Надзвичайно тяжке соціально-економічне і політичне становище молодого галицького пролетаріату (2/3 промислових робітників у 1900 р. були віком до 30 років) робило робітниче середовище сприятливим ґрунтом для ліворадикальної ідеології.

В 70-х роках ХІХ ст. взяла свій початок страйкова боротьба робітників, яка поступово посилювалася, набувала організованіших форм. Помітне значення мав і розвиток профспілкового руху: на 1899 р. профспілки вже лежали в основі всієї організаційної структури галицької соціал-демократії.

Виникнення робітничої преси, діяльність перших галицьких соціалістів сприяли поширенню в краї з кінця 60-х-початку 70-х років соціалістичних ідей, джерелом яких був західноєвропейський, насамперед австрійський, німецький та польський соціалістичний рух. При цьому слід відзначити, що одними з перших систематичну пропагандистську і організаційну роботу серед робітників започаткували українські діячі І. Франко та М. Павлик.

В розділі показано процес зародження соціалістичного руху в Галичині, боротьбу за створення соціал-демократичної партії, аналізуються перші програмні документи галицьких соціалістів, які за своїм ідейним змістом являли собою синтез марксизму і ласальянства. Підкреслено, що правова система австрійської держави, забезпечуючи в цілому свободу слова, зборів і право на створення політичних і фахових організацій, стала важливим фактором, який спрямував розвиток робітничого і соціал-демократичного руху переважно легальним шляхом, зумовив еволюційність світогляду галицьких соціал-демократів. Разом з тим, національне нерівноправ'я народів імперії зумовило той факт, що соціалістичний рух в краї відразу мав і яскраво виражену національно-визвольну тенденцію.

З початку 80-х років через розбіжності в національному питанні та різне бачення соціальної бази майбутньої партії в соціалістичному русі Галичини намітився розкол за національною ознакою. У 1890 р. тут виникли дві соціалістичні партії — Русько-українська радикальна (РУРП) та польська (формально — інтернаціональна, крайова) Галицька робітнича партія (з 1892 р. — Соціал-демократична партія Галичини,

пізніше — і Сілезії (СДПГіС)). У створенні обидвох партій значну роль відіграло радикально настроєне студентство. Група студентів-марксистів являла собою фактично соціал-демократичну фракцію в РУРП і водночас заявила про себе як “група національних (або “молодих”) радикалів”. Саме під їх впливом після виходу в світ книги одного з лідерів групи Ю. Бачинського “Україна ingredienta” постулат політичної незалежності і соборності України вперше було включено до програми політичної партії (1895 р.).

До середини 90-х років РУРП обмежувалася роботою практично тільки серед селянства, тимчасом як СДПГіС прагнула поширити свій вплив на весь багатонаціональний робітничий клас. Діяльність останньої об’єктивно сприяла полонізації галицького робітництва. Після Вімберзького (1897 р.) з’їзду СДРПА остаточно перетворилась на федерацію національних партій, а СДПГіС — фактично на її польську секцію. Все це робило необхідним організацію української соціал-демократичної партії.

Перші спроби створення УСДП під егідою РУРП у 1896-1897 рр. завершилися невдачею через незгоди між “молодими” і “старшими” радикалами і різне розуміння завдань нової партії. Тоді після декількох безуспішних спроб зсередини реорганізувати РУРП у соціал-демократичну партію більшість “молодих” у травні 1899 р. вийшла з партії і проголосила утворення УСДП як автономної національної секції СДРПА. Установча конференція УСДП 17 вересня 1899 р. у Львові визначила ідейно-політичною платформою партії Гайнфельдську програму австрійської соціал-демократії, ухвалила курс на тісний союз з іншими соціал-демократичними партіями.

У *другому розділі* “Ідейно-політичне і організаційне становлення УСДП (1899-1907 рр.)” аналізується складний і суперечливий процес організаційної побудови партії та завершення її ідейної еволюції.

Передусім показано місце новоутвореної УСДП в політичному спектрі краю і держави як національної секції австрійської соціал-демократії і водночас лівого, опозиційного крила українського політичного табору в Галичині. Підкреслено, що з прийняттям Віденської програми (1901 р.) загалом завершилась в основних її рисах ідейна еволюція СДРПА, а

разом з нею й УСДП до соціал-реформізму і парламентаризму з фактичним невизнанням революційних, насильницьких засобів досягнення своєї мети як неправових і зрештою неефективних. Партія остаточно зайняла центристські позиції в європейському соціал-демократичному русі. Першочергову увагу соціал-демократія зосередила на боротьбі за загальне виборче право до всіх законодавчих і представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування. Що ж до національного питання, то УСДП дотримувалась ідеї створення незалежної соборної української держави, хоча це і не передбачалось загальнопартійною програмою СДРПА. Разом з тим, марксистське доктринерство перешкодило партії виробити ефективну селянську програму, що не могло не позначитися на її діяльності в специфічних умовах аграрного краю.

У 1899-1904 рр. УСДП послідовно дотримувалась тактики тісного співробітництва з польською соціал-демократією (ППСД) і під її впливом визначила сферою своєї діяльності галицьке село, намагалася спертись головним чином на сільський пролетаріат, що вело до неспроможності побудови сильної політичної організації. В той же час, в містах українські соціал-демократи змушені були працювати фактично в рамках ППСД, що ніяк не сприяло зміцненню позицій УСДП.

В умовах активізації суспільно-політичних процесів в Австро-Угорщині у 1905—1907 рр. і розширення впливу партії в робітничому середовищі прихід до активної діяльності в ній лідерів українського студентського руху (В. Темницького, В. Старосольського, Є. Косевича та ін.) призвів до появи в УСДП нової, національної (“молодої”) течії, яка вбачала першочергове завдання партії у звільненні українського робітництва з-під впливу польської соціал-демократії і перетворення УСДП на самостійну, впливову політичну силу. Хоча перший відкритий конфлікт з керівництвом партії на II з’їзді в січні 1906 р. завершився поразкою “молодих”, співвідношення сил всередині партії поступово складалося на їх користь. В своїй боротьбі вони спирались на друкований орган українських соціал-демократів Буковини газету “Земля і воля”, а також знаходили підтримку з боку чеської соціал-демократії та УСДРП з України.

Центральним питанням політичної боротьби в краї та державі у 1905-1906 рр. було питання реформи виборчої

системи. УСДП в складі СДРПА фактично однією з перших серед українських партій закликала до найрішучішої боротьби у цьому напрямку і в ході її нерідко співпрацювала з іншими прогресивними партіями (націонал-демократами, радикалами). В той же час соціал-демократи прагнули попередити переростання цієї боротьби у масові заворушення і некерований соціальний вибух, що призвело б до зриву демократичних перетворень, і скеровували масовий рух в русло мирних демонстрацій, віч і зборів. Ця боротьба завершилась парламентською виборчою реформою (січень 1907 р.), що було великим здобутком всіх прогресивних сил.

Участь УСДП в перших демократичних виборах в травні 1907 р. стала першим значним самостійним кроком партії. Вже під час передвиборної боротьби націоналістична політика керівництва ППСД спонукала УСДП до внутрішньої консолідації і призвела до завершення її організаційного розмежування з польською соціал-демократією. Червнева 1907 р. конференція УСДП прийняла новий оргстатут, який конкретизував критерії визначення членства в партії і передбачав повсюдне створення окремих від ППСД партійних структур, в тому числі й у середовищі промислового робітництва, чого досі не було. Резолюції конференції передбачали боротьбу за виділення українських земель Галичини в окремий автономний край Австро-Угорщини та сеймову виборчу реформу, що визначалось як першочергове політичне завдання партії.

Рішення конференції означали завершення процесу ідейно-політичного і організаційного становлення УСДП, а ухвалені нею нові організаційні принципи лежали в основі організаційної будови партії до кінця всього періоду, що досліджується.

У *третьому розділі* "Діяльність УСДП у 1907-1918 рр." розкривається ідейно-політична, культурно-просвітня і організаційна діяльність партії в зазначений період.

Відмічається, що успіх СДРПА на виборах сприяв утвердженню в її керівництві певних ілюзій щодо можливості відносно швидкого здійснення окремих своїх програмових постулатів законодавчим шляхом, що зумовило перенесення наголосу в діяльності до парламентської боротьби. Показана

парламентська діяльність депутатів від УСДП в складі багатонаціонального соціал-демократичного клубу. Зазначено, що домінування в клубі партій пануючих національностей зумовило виразний акцент на соціально-правових питаннях (соціальне забезпечення робітників, реформа податкової системи і військового законодавства тощо). В той же час в ряді випадків лише соціал-демократичний клуб підтримав справедливі національно-політичні вимоги депутатів українських партій. Однак різко протилежна позиція з окремих актуальних питань громадсько-політичного життя держави зумовила загострення взаємин соціал-демократії з українськими партіями.

В розділі розкривається участь УСДП у взаємодії з іншими прогресивними силами в боротьбі за реформу крайового сейму, український університет, проти воєнної загрози. Поряд з цим зазначається, що ідеологічний догматизм соціал-демократії, її трактовка всіх інших українських партій як “буржуазних”, “міщанських” і т. п. перешкождала ефективній співпраці з ними в культ-освітніх товариствах, інших сферах діяльності.

На підставі аналізу політичної, культ-просвітньої, організаційної і видавничої діяльності партії робиться висновок про поступове посилення позицій УСДП в галицькому робітничому русі у 1907—1911 рр., як і помітну активізацію її діяльності на Буковині та зміцнення зв'язків з УСДРП. Це на загальному фоні ускладнення українсько-польських відносин в краї та внаслідок розбіжностей в трактовці конкретних національно-політичних проблем призвело до значного погіршення стосунків між українською та польською соціал-демократіями. Загострення внутріпартійної боротьби між дотеперішнім керівництвом УСДП (“старими” або “централістами” в особі С. Вітика, М. Ганкевича, Т. Меленя) та “молодим” крилом (“автономістами”) на чолі з В. Левинським, Л. Ганкевичем, П. Буняком та ін., головним чином, довкола тактики партії щодо ППСД викликало розкол УСДП наприкінці 1911 р. При цьому керівництво СДРПА підтримало “централістів”, розглядаючи розкол через призму чесько-німецького конфлікту в австрійському профспілковому і соціал-демократичному русі, а “молодих” — як ідейних послідовників чеського “сепаратизму”.

Незважаючи на розкол, обидві фракції намагалися продовжувати брати активну участь в суспільно-політичному житті Галичини, причому їхні позиції з основних питань практично співпадали.

Розкол УСДП негативно позначився на розвитку українського робітничого руху в Галичині. Наслідком розколу став організаційний розвал і занепад УСДП у 1913 р. Поряд з цим, зниження темпів розвитку робітничого руху загалом зумовило посилення конкурентної боротьби між національними соціал-демократичними партіями за вплив у вже існуючих робітничих організаціях. Конфлікт у керівництві дрогибицької робітничої каси відштовхнув "централістів" від співпраці з ППСД, зате спонукав їх до відновлення єдності УСДП, що й було здійснене конференцією двох фракцій в листопаді 1913 р. та остаточно V (об'єднавчим) з'їздом партії в березні 1914 р. Цьому сприяла і відмова керівництва СДРПА від односторонньої підтримки однієї з фракцій, і очевидність згубних наслідків розколу для лідерів обидвох відламів партії. Однак процес організаційної відбудови УСДП був перерваний першою світовою війною.

В заключній частині розділу показана діяльність УСДП в період першої світової війни. Відмічається, що небезпека повного придушення українського національного руху у випадку перемоги царизму у війні зумовила відхід УСДП від антивоєнної політичної лінії на відверто проавстрійські позиції. Війна і революційні події 1917-1918 рр. остаточно виявили розуміння УСДП пріоритетності національного визволення над соціально-класовим, що й було підтверджено співробітництвом партії з іншими політичними силами в українських репрезентативних органах та її позицією у Листопадовій 1918 р. національно-демократичній революції на західноукраїнських землях.

У висновках підведено підсумки вивчення проблеми. Зокрема зазначається, що виникнення робітничого класу та поширення соціалістичної ідеології створило історичні передумови для зародження в краї соціал-демократичного руху, що розвивався під безпосереднім впливом західноєвропейської і насамперед австрійської та німецької соціал-демократії. Федералізація СДРПА за національною ознакою та фактичне перетворення її галицької організації на польську секцію партії

зробило необхідним утворення УСДП, що й було здійснене “молодим” крилом РУРП у 1899 р.

В досліджуваний період відбулося становлення галицько-української соціал-демократії в ідеологічному і організаційному відношеннях як легальної реформістської партії. Разом з тим, вузькість соціальної бази за браком національно свідомого промислового робітництва, неврахування специфіки регіону через ідеологічний догматизм, псевдоінтернаціоналістська політика ППСД та перешкоди з її боку в комплексі з внутріпартійною боротьбою в УСДП зумовили значні труднощі і протиріччя в розвитку українського соціал-демократичного руху, стали на заваді його перетворенню на дійсно впливовий політичний чинник.

Промарксистське доктринерство, прагнення дотримуватись “класового” підходу до питань політичної боротьби зумовили загалом негативне ставлення УСДП до всіх інших українських партій в Галичині, їх ідейну і політичну боротьбу. Поряд з цим, українська соціал-демократія, як правило, активно підтримувала їх національно-визвольні змагання, являючись водночас і національною секцією загальноавстрійського соціал-демократичного руху, і невід’ємною складовою українського політичного табору, його лівим, опозиційним крилом.

В цілому, незважаючи на ряд негативних моментів і явищ, галицько-українська соціал-демократія відіграла помітну роль в суспільно-політичному житті Галичини кінця XIX — початку XX ст., як і в розвитку української політичної думки та формуванні національно-державницької ідеології.

Актуальним завданням подальшої наукової розробки проблеми залишається вивчення причин швидкої політичної еволюції партії на комуністичні позиції, а також дослідження діяльності на терені краю інших соціал-демократичних організацій — УСДРП, польської та єврейської соціал-демократичних партій, їх зв’язків і взаємодії з УСДП, як і детальніший розгляд її діяльності на Буковині. Подальшому, докладнішому аналізу і висвітленню проблем, піднятих в дисертації, могло б сприяти введення в науковий обіг нових документальних матеріалів з архівів УСДП, частина яких до сих пір не знайдена, а також використання зарубіжних архівів

і зокрема фондів керівних органів ППСД, що зберігаються в архівах м. Кракова (Польща).

Основні результати дослідження викладені в таких публікаціях автора:

1. Витоки українського соціал-демократичного руху в Галичині // Політологічний вісник: Матеріали Всеукраїнської науково-методичної конференції "Політична думка в Україні: минуле і сучасність" (Київ, 1—4 лютого 1993 р.). — К.: НМК ВО, 1993. — Ч. 1. — С. 132—140.

2. Українська соціал-демократична партія Галичини про ідею національної державності // Українська державність: історія і сучасність. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. — К., 1993. — С. 132—134.

3. Українська соціал-демократична преса в Галичині на початку ХХ ст. (1900—1914 рр.) // Доповіді і повідомлення II Всеукраїнської науково-теоретичної конференції "Українська періодика: історія і сучасність". — Львів-Житомир, 1994. — С. 27—29.

4. УСДП Галичини та утворення ЗУНР // Міжнародна наукова конференція, присвячена 75-річчю Західно-Української Народної Республіки. 1—3 листопада 1993 р.: Матеріали. — Івано-Франківськ, 1993. — С. 16—17.

Zhernokleyev O. S. The Ukrainian Social-Democratic Movement in Galicia at the End of XIX and the Beginning of XX century (1899 — 1918).

The thesis for a scientific degree of candidate of History on speciality 07.00.02 — History of Ukraine, Chernivtsi State University, Chernivtsi, 1995.

The dissertation typescript under defence deals with the problems of the history of the social-democratic movement emergence in Galicia, its organizational shaping into the Ukrainian Social-Democratic Party (USDP), the process of ideological, political and organizational forming of the party as an autonomous section of the Social-Democratic Workers' Party of Austria under its influence. The USDP position in the Social life of Galicia within the framework of Austro-Hungarian Empire is analyzed, the party's role in the development of Ukrainian political thought and forming of Ukrainian national statehood ideology is disclosed.

Жерноклеев О. С. Украинское социал-демократическое движение в Галиции в конце XIX — начале XX в. (1899—1918 гг.).

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02 — история Украины, Черновицкий государственный университет им. Ю. Федьковича, Черновцы, 1995.

Защищается рукопись диссертации, содержащей исследование проблем истории возникновения социал-демократического движения в Галиции, его организационного оформления в Украинской социал-демократической партии (УСДП), процесса идеологического, политического и организационного становления партии как автономной секции Социал-демократической рабочей партии Австрии и под ее непосредственным влиянием. Анализируется место УСДП в общественно-политической жизни Галиции в составе Австро-Венгерской империи, раскрывается роль партии в развитии украинской политической мысли, формировании идеологии национальной государственности.

Ключові слова: соціал-демократичний рух, Галичина, Українська соціал-демократична партія, УСДП.

Підписано до друку 14.04.95. Формат 60x84 / 16
Тираж 100 зам. 1882. Обсяг 1 ум. друк. арк.
Івано-Франківська обласна друкарня
284000 м. Івано-Франківськ, вул. Січових Стрільців, 78

321428

AV 32.668